https://doi.org/10.33919/cccnbu.24.1.11

КЪМ МАКЕДОНСКИЯ ВЪПРОС

Мария Бистрина

Московски държавен лингвистичен университет

Резюме: Статията е посветена на възникналия през XIX век „македонски въпрос“, неговото историческо и политическо развитие и влиянието му върху съвременните отношения между Република България и Република Северна Македония. Авторът разглежда проблема в международен и в регионален контекст. Особено внимание отделя на перспективите пред преговорните процеси между двете страни във връзка с разрешаването на спорни исторически въпроси, включително на възможността за блокиране на влизането на Република Северна Македония в Европейския съюз и признаването ѝ за пълноправен член на съюза.

Ключови думи: македонски въпрос, преговорен процес, Република България, Република Северна Македония, Европейски съюз, международни взаимоотношения, европейска интеграция

ABOUT MACEDONIAN QUESTION

Maria Bistrina

Moscow State Linguistic University

Abstract: The article is devoted to the Macedonian issue that emerged in the 19th century, its historical and political development and its influence on the modern relations between the Republic of Bulgaria and the Republic of North Macedonia. The author examines the problem in an international and regional context. Particular attention is paid to the prospects for negotiation processes between the two countries in relation to solving the issues related to history, including the possibility of blocking the entry of the Republic of North Macedonia into the European Union and its recognition as a full member of the European Union.

Keywords: Macedonian issue, negotiation process, Republic of Bulgaria, Republic of North Macedonia, European Union, international relations, European integration.

„Историята е като пиеса,
в която костюмите се актуализират,
декорите, дори имената на героите.
Само съдържанието остава непроменено.“

Е. А. Сервус

Така наречените „македонски въпрос“ възниква още през XIX век и до ден-днешен не губи своята актуалност. Неговото решаване има особено значение за Република Северна Македония, тъй като страната е изпълнила изискванията за членство в ЕС и трябва да реши спора с Република България за историческото минало, за да получи възможността да стане пълноправен член на Европейския съюз.

Македонският въпрос включва някои по-специфични въпроси, свързани с общата история на двете страни, които трябва да бъдат решени веднъж завинаги (например какви националности живеят на територията на Република Северна Македония и кои са нейните граници; кога се появява като независима държава и през коя година започва независимата ѝ история). Поради многото исторически, политически и етнически нюанси този въпрос все още не е решен, което от своя страна не позволява постигането на международен консенсус.

Терминът „Македония“ е използван в различни исторически периоди за обозначаване на частта от Балканския полуостров, която днес се намира в Гърция, България и на част от постюгославското пространство. В географическо отношение Македония е била преходна зона в езиков и етнически аспект. Тя винаги е имала голямо историческо и стратегическо значение, тъй като е разположена в сърцето на Балканите – между Югоизточна Европа и Близкия изток. Република Северна Македония се очертава като мултиетнически регион с население, доминирано от славяни, но не трябва да забравяме, че в региона има и други етнически групи – албанци, гърци, турци, власи и пр.

През XIX и XX век редица държави (Гърция, България, Сърбия, Турция и дори географски по-отдалечената Румъния) предявяват претенции към територията на страната. Въз основа на редица споразумения Македония исторически е била разделена на три части: Пиринска – в рамките на Република България, Беломорска – в рамките на Гърция, и Вардарска – в рамките на Северна Македония. За днешните македонци е удобно и изгодно да извеждат миналото си времето на цар Филип II Македонски (359–336 г. пр. Хр.), когато територията на Македония се разширява до Тракия, Косово и Албания (The History NY – London 2007, 377), а при синът му Александър Велики всички земи от Адриатическо море до река Инд се свързват с термина „Македония“. По това време територията е била населена предимно от гръцки езичници, които най-вероятно са били от дорийски произход, поради което името Македония започва

да се свързва с Древна Гърция. Умишлено започва да се пропуска средновековният период с любимия до неотдавна акцент върху цар Самуил и неговия произход. По-предпочитан е османският период, когато в края на XIX век Македония придобива по-ясни географски граници. Но особено благодатен се оказва периодът между 1912–1945 г. (Балканските войни, Първа и Втора световна война), когато областта Македония е поделена между България, Гърция и Република Македония, а от 1918 г. става част от Кралство на сърби, хървати и словенци (от 1929 г. Кралство Югославия) (Лабаури 2007a, 139).

В наши дни повечето държави, с изключение на Гърция и България, признават „македонския народ“ като отделен, говорещ на славянски език (някои учени го отнасят към българския диалект, а други го смятат за самостоятелен език, свързан с българския и сръбския). Но тази идея се оформя постепенно във времето и преминава през различни трансформации и в следващите редове ще маркирам най-основните от тях. След Руско-турската освободителна война и подписването на Санстефанския мирен договор от 3 март 1878 г. между Русия и Турция е възродена Третата българска държава, която включва Мизия, Тракия и Македония, превръщайки се в най-голямата държава на Балканския п-в (Магомедова 2007, 145; Лабаури 2007b, 142). Включването на географската област Македония към България създава предпоставка за недоволство у Гърция и Сърбия и общи действия на Англия и Австро-Унгария, които смятат българите за заплаха за техните балкански интереси.

С решенията на Берлинския конгрес от юни 1878 г. България не само губи Македония, върната обратно на Високата порта (Петров 2018), но се заражда „македонският въпрос“ – един от най-острите проблеми в Източна Европа. От 1878 г. до Втората световна война напрежението в македонския регион остава, тъй като местните жители се борят за своята автономия. През 1912 и 1913 г., в разгара на двете Балкански войни, България за кратко време успява да завладее по-голямата част от Македония, но впоследствие – с края на Втората Балканска (Междусъюзническата) война, я губи напълно (Македония и македонский вопрос 1903, 38).

По време на Първата (1914–1918) и на Втората световна война (1939–1945) България окупира македонските територии с надеждата, че при евентуална победа, от страна на Германия, ще може да ги анексира. Тези планове не се осъществяват през Втората световна война, когато България решава да подкрепи Берлин и управлява гръцката и югославската част на Македония от името на Оста. След поражението на Германия, България губи влиянието си, а Гърция признава новосъздадената в Южна Сърбия политическа фракция за независима Социалистическа република Македония. Гърция обаче не признава македонската нация за отделен етнос.

В периода 1960–1990 г. македонският въпрос остава нерешен, същевременно Югославия и България не демонстрират назряващи нацио-

налистически и етнически проблеми на Балканите (История 1963). След смъртта на Йосип Броз Тито (1892–1980) през 1980 г. в Югославия започват процеси на политическа трансформация и разпад, което създава възможност за решаване на македонския въпрос. В условията на перестройка България поема курс към демократични промени, а българските политици се стараят да не повдигат македонския въпрос.

В края на режима на Тодор Живков (1954–1989) малка група граждани под името (Комитет за защита правата на македонците в България ОМО „Илинден“ (създаден през ноември 1989 г.) полага всички усилия да постигне официално признаване на македонско национално малцинство в България (Стойков 2015, 144). Някои от привържениците на ОМО „Илинден“ обявяват готовност за водене на битка със сръбския шовинизъм и македонизъм.

На 16 декември 1990 г. на територията на Република България е създадена партия Вътрешна македонска революционна организация – Съюз на македонските общности (ВМРО-СМД). Тя се обявява срещу насилието, а нейните лидери дипломатично изразяват своята позиция, че самите хора имат право да определят собственото си бъдеще (дори да създадат независима държава със собствено правителство и армия). Против се обявява и българският президент Желю Желев, който не признава македонското малцинство в България и Република Македония, като ясно дава да се разбере, че е готов да признае Република Македония като независима държава само, ако на предстоящия референдум на 8 септември 1991 г. самите югославски македонци бъдат готови да обявят независимост. Това решение се дължи на факта, че България няма да признае независима македонска нация, тъй като голяма етническа група в югославска Македония има български произход. Освен това той изключва възможен бъдещ вариант за обединение на Македония с анексирането на части от България и Гърция.

С обявяване независимостта на Словения и Хърватия (25 юни 1991 г.) започва разпадът на Югославия, която е изпаднала в тежка икономическа криза, съпътствана от борба за управление, контрол на финансите и решаване на националния въпрос.

На референдума през 1991 г. югославските македонци гласуват безкомпромисно в полза на своята независимост (74,14% от гражданите се обявяват за независимост при обща избирателна активност от 75,7%) (Македония празнува), а новият министър-председател Никола Клюшев посещава София на 17 септември 1991 г. По време на срещата Република Македония и Република България заявяват, че няма да предявяват териториални претенции една към друга. Трябва да се отбележи обаче, че албанското мнозинство, живеещо в Република Македония, се въздържа от гласуване на референдума.

На 17 ноември 2020 г. се провежда среща на външните министри на страните от ЕС, които определят дневния ред за започване на прего-

вори със Северна Македония за членството ѝ в ЕС. Българският външен министър по това време Екатерина Захариева използва налагането на вето на България по въпроса за определяне на датата за първата междуправителствена конференция на ЕС с Република Северна Македония (Найденова 2020a). Тъй като решенията, вземани от Съвета по общите въпроси на ЕС, изискват единодушие, ЕС не успява да определи точна дата за начало на конференцията в Скопие. Обяснявайки позицията на българското правителство, Захариева заявява, че проектът за вземане на решение относно Република Северна Македония, предложен от Европейската комисия, „не отразява българските интереси и не може да бъде поддържан в сегашния си вид“ (Найденова 2020b).

Въпреки това министърът подчертава, че България подкрепя преговорната рамка за избор на дата за провеждане на междуправителствена конференция с друга страна-кандидат за присъединяване в ЕС – Албания. На 15 ноември 2020 г. Академията на науките на Северна Македония излиза с меморандум, призоваващ за интеграция на страната в ЕС, а също така за запазване на нейната държавност, на националния, историческия, културния и езиковия ѝ статус (Македонската академия).

В основата на дипломатическите и политическите конфликти между България и Северна Македония, по пътя за присъединяване на последната към ЕС, стои присвоената чужда история. България не става пречка за присъединяването на Република Северна Македония в НАТО в началото на 2020 г., тъй като това представлява пряк геополитически, стратегически и военен интерес за всички членове на Северноатлантическия алианс, включително и за София.

България обаче налага вето за членството на Скопие в ЕС, усилвайки натиска за признаване на историческата истина за ролята на българите в езика, културата, нацията и идентичността на Македония. За това тя говори от момента на присъединяването си в ЕС. В интерес на истината е необходимо да се отбележи, че българската страна проявява толерантност към Скопие, макар че от много години предупреждава за нуждата от разрешаване на съществуващите проблеми. Българска „червена линия“ пред Скопие, заплашваща „затварянето на вратите“ към ЕС, е сериозна пречка пред диалога между двете държави. Това ще се отрази негативно на процеса на интеграция на Северна Македония в ЕС, както и на междубалканските отношения като цяло.

Проблемът достига „точката на кипене“ и Северна Македония е принудена да предприеме определени действия, отговарящи на българските изисквания. Този път София изглежда по-решителна, тъй като отхвърли не само документа, подготвен от Европейската комисия като част от преговорите със Северна Македония за нейното членство в Европейския съюз, но и намесата на Германия като Председател на Съвета на ЕС. От своя страна правителството в Скопие отхвърля исканията на България и започва медийна антибългарска пропаганда.

Нейният гръбнак са несъстоятелни и лишени от научно основание исторически митове, които не са нищо друго освен продължение на сръбската стратегия за историческа реалност, намерила благоприятна среда в Скопие и развивана още от 1945 г. Несъстоятелността на скопските исторически претенции се потвърждава от факта, че за три десетилетия от своето съществуване, като независима държава, новопоявилата се Република Македония, заради своя исторически, вакуум промени не само националния си флаг, химн, конституция, но и своето име.

Стремежът да се заличи историческото наследство изправя Скопие пред нуждата от корекции в приоритетите на своята политическата и геополитическата идентичност, без да застрашава своята европейска интеграция и без да се отказва от сюрреалистичните си претенции за древно и историческо наследство. В допълнение към последиците от настоящия сблъсък между Скопие и София след наложеното българско вето от 17 ноември 2020 г. на дневен ред отново се появява въпросът за държавата, а също и няколко урока по лоялност към интересите, наследството и националните исторически и дипломатически ценности.

Историята играе важна роля в международните отношения и дипломация, особено в съвременните условия на глобализация. Разбира се, историята не бива да пречи на дипломацията. Проблемите в междусъседските отношения на двете страни започват от момента на създаването през 1945 г. на Република Македония от сръбските ментори в Белград. В исторически план този акт се смята за един от белградските проекти, насочен към отслабване на българското влияние сред южнославянските народи в рамките на Югославия.

Лингвистите смятат, че македонският език е дело на политическото „инженерство“ на Сърбия, която през 1945 г. оглавява и държавната комисия за създаване на македонската азбука (Стоилов 2018). Един от членовете на тази комисия е писателят Венко Марковски (1915–1988), който впоследствие многократно заявява, че етнически македонци и македонски език не съществуват и че те са въплъщение на плановете на Коминтерна за Балканите. Когато се обявява за независима държава през 1991 г., Република Македония е подкрепена от западните страни и от България, която първа я признава като политическа реалност, но никога не признава официалната позиция на Скопие по въпросите на македонския език, македонския народ и македонската идентичност.

Позицията на българските дипломати е пример за това как трябва да бъдат защитавани интересите и историята на една нация. Според българската страна Република Северна Македония нарушава Договора за добросъседство, подписан на 1 август 2017 г., и иска добавяне на приложение към него.

Това позволява на София да защити позицията си по въпроса за присъединяването на Северна Македония към ЕС и в крайна сметка да блокира започването на съответните преговори. Впрочем българското пра-

вителство вижда нарушаване на договора от Скопие по следните клаузи: изопачаване на истината за езика и историята; липса на динамика в работата на историческата и на междуправителствената комисия; подкрепа от македонския политически елит на идеята за признаване на македонското малцинство в България; враждебна реторика и поставяне на препятствия пред развитието на българския бизнес в Северна Македония (Пълен).

На свой ред Скопие обвинява България, че също нарушава споразумението, като блокира началото на преговорите. Според правителството на Северна Македония българското вето нарушава чл. 2 от Договора, който предвижда, че двете страни трябва да развиват сътрудничество в областта на европейската и евроатлантическата интеграция.

В заключение трябва да се отбележи, че политическото устройство на Република Северна Македония е още в началния етап на своето самостоятелно развитие и гради идентичност въз основа на спорове със съседите си по фундаментални исторически и лингвистични въпроси. На практика, фазата на интелектуална обосновка и подкрепа за македонските претенции, както и работата по изграждането на солидна основа за евроинтеграцията на Република Северна Македония все още не е приключила. Вместо това Северна Македония пое по пътя на отричането на всичко, свързано с България. Отговорът на въпроса, защо кампанията е насочена точно срещу България и всичко българско, е очевиден: до края на Втората световна война днешните македонци са били българи с българска идентичност. Днес София призовава Скопие да признае, че македонската държава има български корени – за да се сложи край на дългогодишните претенции за наличие на македонско малцинство, живеещо на българска територия.

„Новите македонци“ обаче предпочитат да следват линията, характерна за Векът на национализма (XIX век), вместо да се придържат към реалността, в която живеят – XXI век. Единственото, което постигат, е изостряне на отношенията със съседите. Цели тридесет години продължава спорът между Македония и Гърция за името на държавата, но с големи усилия той все пак намира разрешение с подписването на Преспанското споразумение. След това проблемите много бързо „прескачат“ от Атина в София: новото име на югозападната съседка на България – „Република Северна Македония“, удовлетворява само гърците.

В заключение е необходимо да се отбележи важността на заетата от ЕС позиция, който е изправен пред дилемата дали да подкрепи агресивното политическо строителство и утвърждаването на младата държава Северна Македония, която търси своето „място под слънцето“, чрез отричане и присвояване на чуждо минало, или да подкрепи България като равноправна членка на ЕС, която показва своя позиция за българската идентичност, език, култура и териториални спорове. Но в крайна сметка позицията на ЕС спрямо Северна Македония е Скопие да

изпълни всички условия по спазването правата на човека, на асоцииране, борбата срещу езика на омразата и едва тогава пътят ѝ към членство ще бъде открит.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

История Югославии, 1963. Т. 1–2.

Лабаури, Д., 2007. Берлинский приговор 1878 г. и проблема македонского этноязыкового своеобразия. Известия Уральского государственного университета. Сер. 2: Гуманитарные науки. Т. 49 (13), 138–153.

Магомедова, М., 2007. Борьба болгар за национальное освобождение и российская политика в Болгарии (1870–1877 г.). Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена, 143–149.

Македония и македонский вопрос, 1903. Рус. Богатство. № 10, 32–65.

Македония празнува 8-и септември – Деня на независимостта (онлайн). [прегледан на 25 ноември 2023]. Достъпен на: https://www.glaspress.rs/македония-празнува-8-ми-септември-деня/

Македонската академия на науките: Нашият език съществува от няколкостотин години (онлайн). [прегледан на 28 ноември 2023]. Достъпен на: https://fakti.bg/world/529278-makedonskata-akademia-na-naukite-nashiat-ezik-sash-testvuva-ot-nakolkostotin-godini

Найденова, П., 2020. България спря преговорите на Северна Македония за членство в Евросъюза (онлайн). [прегледан на 16 ноември 2023]. Достъпен на: https://nova.bg/news/view/2020/11/17/305838/българия-спря-преговорите-на-северна-македония-за-членство-в-евросъюза-видео/

Петров, А., 2018. Берлинский конгресс 1878 года (онлайн). [прегледан на 16 ноември 2023]. Достъпен на: https://regnum.ru/news/polit/2430403.html

Пълен текст на договора с Македония на български език (онлайн). [прегледан на 30 ноември 2023]. Достъпен на: https://conservative.bg/dogovor-bulgaria-makedonia-tekst-bulgarski/

Стоилов, А., 2018. Две правописни реформи от 1945 г. – една политическа цел (онлайн). В: „ORBIS LINGUARUM“, vol. 16 (2) [прегледан на 15 ноември 2023]. Достъпен на: https://www.researchgate.net/publication/341679614_DVE_PRAVOPISNI_REFOR-MI_ OT_1945_G_-EDNA_POLITICESKA_CEL.

Стойков, С., 2015. Осъдена надежда (онлайн). [прегледан на 30 ноември 2023]. Достъпен на: https://core.ac.uk/download/pdf/35343039.pdf

The History of the Ancient World: From the Earliest Accounts to the Fall of Rome by Susan Wise Bauer. NY – London, 2007, 518.